

Norrby kyrkas kyrkogårdsmur

Antikvarisk kontroll

RAÄ 126
Norrby kyrka
Norrby socken
Uppland

Ulf Alström

Norrby kyrkas kyrkogårdsmur

Antikvarisk kontroll

RAÄ 126
Norrby kyrka
Norrby socken
Uppland

Ulf Alström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel 021-80 62 80
Fax 021-14 57 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen.

Omslagsfoto: Klöverbladskorset över sydportalen på Norrby kyrka. Kallas även för lasaruskors (Dahlby 1963).

Baksidesfoto: Detalj från medeltida målning i Norrby kyrka. Duvan representerar Den Helige Ande

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Gävle 1998. Dnr 507-99-498.

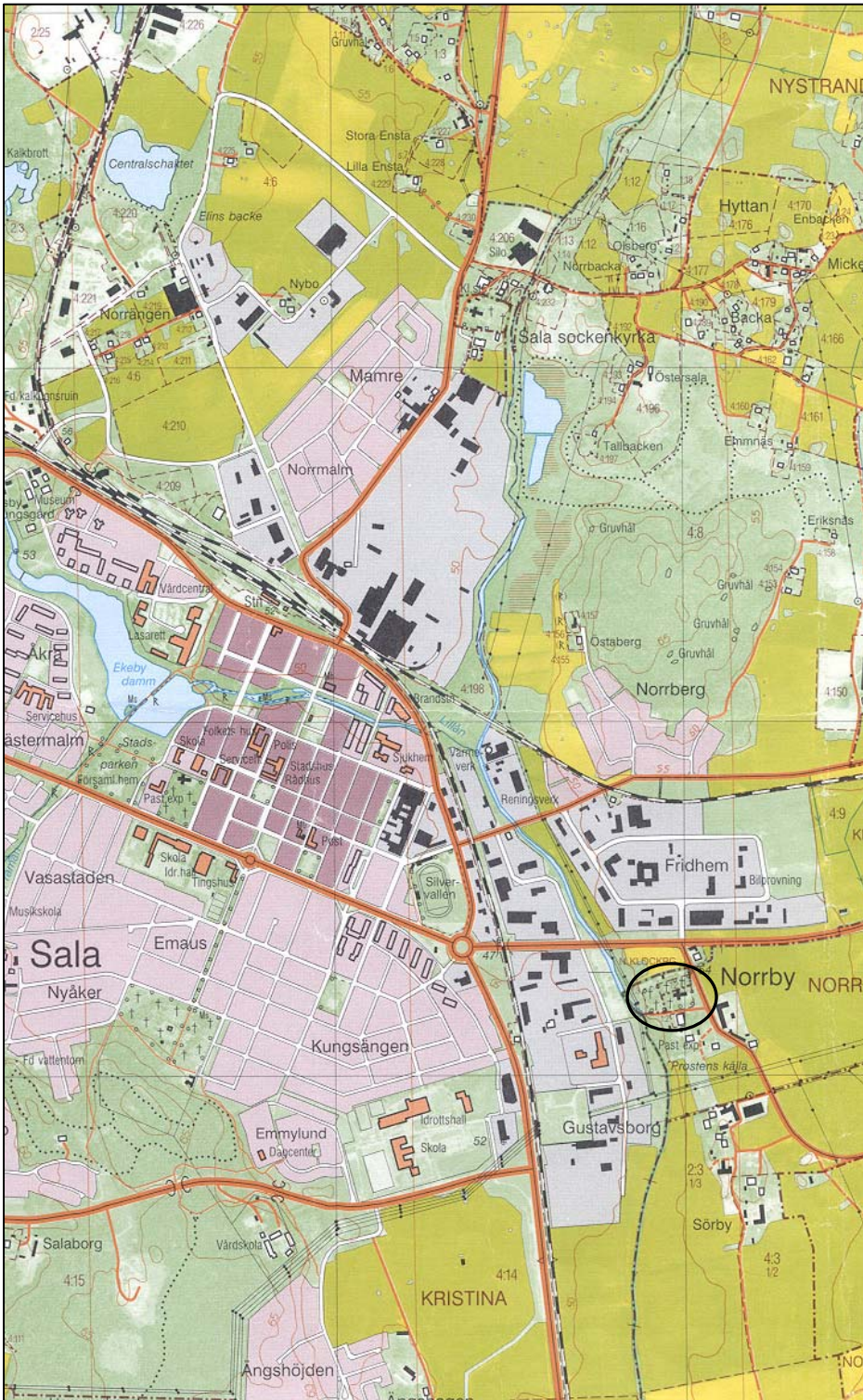
ISSN: 1651-7334
ISBN 10: 91-85591-37-8
ISBN 13: 978-91-85591-37-4

Tryck: Just Nu, Västerås 2006

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Bakgrund.....	5
Målsättning och metod	8
Genomförande	8
Sammanfattning.....	10
Referenser	11
Kart- och arkivmaterial	11
Otryckta källor	11
Litteratur	11
Tekniska och administrativa uppgifter.....	12

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerad med en oval. Utdrag ur Gula kartan 11G:88. Skala 1:20 000.

Inledning

I samband med renovering och omläggning av kyrkogårdsmuren vid Norrby kyrka har Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen, genom arkeolog Ulf Alström, genomfört en antikvarisk kontroll. Den antikvariska kontrollen skedde i samband med schaktningen som genomfördes inför omläggningen av södra respektive östra delarna av den äldre kyrkogårdsmuren. Schaktningarna berörde cirka 150 m av muren. Arbetet utfördes 16, 17 och 18 augusti, efter beslut av länsstyrelsen i Västmanlands län daterat 2006-08-01 med dnr 431-7798-06. Arbetet beställdes av Sala kyrkliga samfällighet som också bekostade undersökningen.

Figur 2. Norrby kyrka från VNV. I förgrunden delar av kyrkogården som avspeglar 1800-talets ideal med planteringar, träd, gångar och kvarter (foto U. Alström).

Bakgrund

Norrby socken består till stor del av slättbygd. Kyrkan ligger strax öster om Sala intill Sagån. Norrby nämns första gången 1314 (Ferm m.fl. 1994). Kyrkan uppfördes troligen omkring 1300. Bonnier daterar Norrbys första kyrkobygge till folkungatiden, dvs till perioden 1250–1350 (Bonnier 1987). De äldsta delarna av kyrkan dokumenterades 1960 när bl.a. golvet bröts upp vid en större renovering (Unnerbäck 1960) Under maj månad 2004 utfördes en antikvarisk kontroll på tre platser utanför och intill kyrkans väggar. Syftet var att kontrollera dräneringen runt kyrkan. I de tre schakten framkom vad som bestämdes till byggnadslager. Under september fortsatte Sala kyrkliga samfällighet projektet med kyrkans fuktproblem. Denna gång lades nya dagvattenledningar runt kyrkan. Under detta arbete framkom bl.a. murrester vid östra sidan av kyrkan (se nedan) (Alström 2004 a, b).

Till kyrkan hörde en kyrkogård. Hur kyrkogården exakt såg ut under högmedeltiden är naturligtvis svårt att beskriva. Generellt anses de vara gräsbevuxna. Gravarna kunde vara markerade. Vid tiden för Norrby kyrkas anläggande var gravmarkeringarna inte längre anonyma. Den dödes initialer fanns inristade på stenen (Hammarskog, Theorell & Wästberg 2003, Englund & Wirdby 2004).

Kyrkogården var sannolikt inhägnad. I Upplandslagen, som sammanställdes 1296, beskrevs vad som hände om inte underhållet av inhägnaden sköttes.

”Nu ligger stängslet kring kyrkogården nere; då skall biskopens länsman utse syn av sockenmännen. Finnas öppna led i kyrkogårdstängslet och styrker synen, att så är, då skall bötas tre marker för vart led, tills de äro tre. Var och en svare för sig och sitt led, och socknen vare fri från böter. Nu finns smyghål för svin i kyrkogårdstängslet, där ett djur kan löpa in, eller har huven till en stiglucka fallit bort, eller har en stiglucka fallit ned; det är tre örens böter. Gälde den, som det tillkommer, och socknen vare fri från böter”.

(Holmbäck & Wessönen Upplandslagens kyrkobalk kap. XVIII).

Utan tvekan var kyrkogårdens inhägnad en viktig del i kyrkomiljön. Den var inte bara praktiskt betingad utan också juridiskt viktig. Innanför kyrkogårdens inhägnad och invid kyrkans sydportal hölls ting. Seden att avgöra världsliga och kyrkliga rättstvister framför kyrkoportalerna är belagda från hela Nordeuropa under medeltiden (Deimlin 1995). Ett exempel är följande.

En oerhört viktig händelse som påverkat vårt kyrkoliv utspelade sig vid en kyrkoportal den 31 oktober 1517. Den dagen spikade Martin Luther upp sina teser på kyrkodörren i Wittenberg (Mchugh, J.A. 2006). Händelsen visar på hur betydelsefulla våra kyrkoplatser har varit. Norrby kyrka och dess kyrkogård är inget undantag från regeln.

Kyrkogårdarna och deras hägnader har naturligtvis ändrats under tidernas lopp. Under 1600-talet svalnade intresset för kyrkogårdarna i och med att bättre bemedlade människor fick sina gravplatser inne i kyrkan. Under 1700-talet tycktes de sanitära olägenheterna med kyrkogårdarna och begravingar inne i kyrkorna vara ett stort problem. Men det var först under 1800-talet som kyrkogårdarna fick ett mer organiserat utseende i och med den symmetriska uppbyggnaden. 1815 totalförbjöds gravsättningar i våra kyrkor (Brillioth 1946, Englund & Wirdby 2004).

Figur 3. Kyrkodörren i Wittenberg som vid tiden för Martin Luther med största sannolikhet var rödfärgad. Just denna portal vetter mot norr eftersom torget ligger norr om kyrkan (foto Ulf Alström).

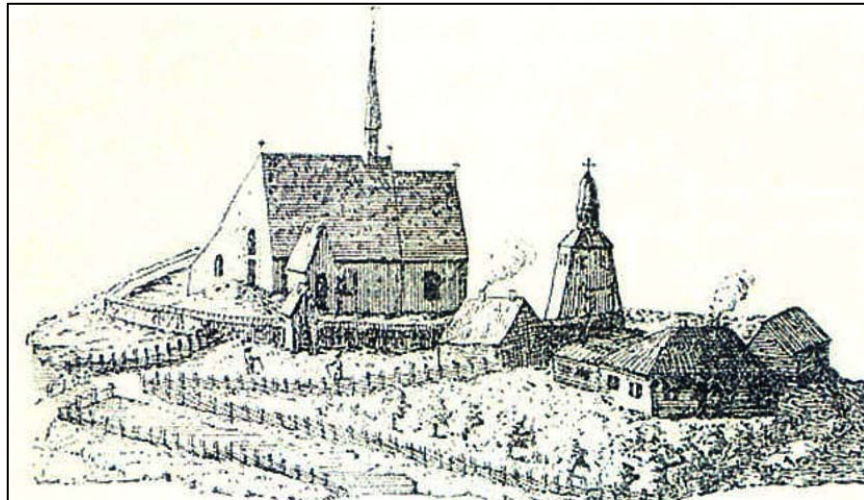
Men vad vet vi om Norrby kyrkas inhägnader som existerat under seklerna som gått? Utifrån Upplandslagens skrivningar kan den första inhägnaden gissningsvis bestå av ett stängsel av gärdesgårdstyp.

Figur 4. Detalj av den medeltida bogårdsmuren som påträffades under 2004 års undersökning (ur Alström 2004).

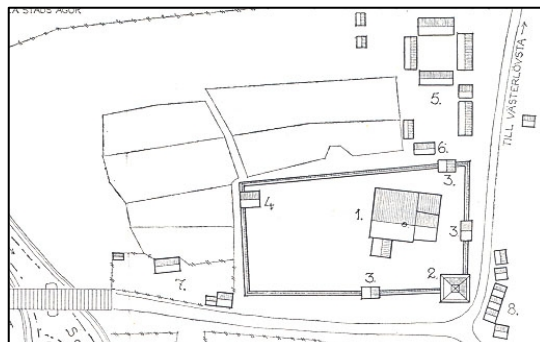
2004 påträffades rester efter en murad inhägnad strax öster om koret. Cirka 10 m av bogårdsmuren kunde dokumenteras (figur 4). Bruket i muren hade en vit nyans vilket tyder på att muren är medeltida. Den hade en svag rundning åt sydväst som pekar på att det är samma mur som Olof Grau tecknade 1754 när han besökte Norrby (figur 5).

Figur 5. Norrby kyrka med den rundade bogårdsmuren som O Grau såg det 1754.

År 1785 lades kyrkogårdsmuren om till en låg kallmur (Ehn 1963). Utifrån det arkeologiska resultatet från 2004 (Alström 2004), utvidgades samtidigt kyrkogården något åt öster. Nya stigluckor byggdes i öster och i syd.

1872 ansågs kyrkogården vara otillräcklig men en utvidgning åt norr kom troligen till stånd först 1886–87. 1940–43 utvidgades kyrkogården åt väster varför kyrkogårdsmurarna i norr och i söder förlängdes västerut (Hammarskiöld 2004). 2006 bestämdes att de sträckor av kyrkogårdsmuren som härstammar från 1785 skulle renoveras och rätas upp.

Figur 6. Norrby kyrka med bogårdsmur och omgivning omkring 1765 (ur Ehn 1963, Redelius 1989).

Målsättning och metod

Målsättningen med den antikvariska kontrollen var att dokumentera eventuella kulturlager och rester efter anläggningar. Bl.a. borde rester av klockstapeln påträffas.

Den är avbildad i sydöstra hörnet av bogårdsmuren, bland annat i Ehns rekonstruktion men även i Olof Graus beskrivning av Norrby från 1754. Förhoppningar fanns att även äldre rester av murar skulle påträffas.

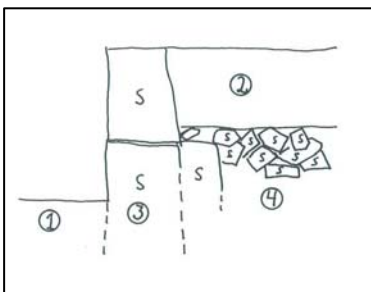
Genomförande

Schaktningarna genomfördes med hjälp av grävmaskin på hjul utrustad med smal skopa. Vädret var periodvis mycket regnigt. Det försvårade dock inte arbetet.

Figur 7. Schaktning efter södra kyrkogårdsmuren (foto U. Alström).

Schaktet på insidan av muren var cirka 1 m brett och 0,4 - 0,6 m djupt. Schaktet var ungefär så djupt som det övre stenvarvet i muren. Innanför muren låg överst ett matjordslager. Därefter vidtog ett stenflislager som har tillkommit på platsen när murstenarna tuktades till rätt storlek och passform av stenhuggarna.

Figur 8. Profil av södra murens uppbyggnad sedd mot väst. 1. asfaltnivån utanför muren. 2. matjordslager innanför muren. 3. stenar i muren (S). 4. stenflislager i jord. Skala 1:40.

Vid den stora om- och tillbyggnaden 1785 byggdes nya stigluckor i kyrkogårdsmurens södra och östra sidor. Några spår efter den byggnationen påträffades inte. Visserligen fanns det innanför muren strax väster om nuvarande ingång något lite tegel och kalkbruk men inte alls i den utsträckningen så att man kunde se att en ombyggnad faktiskt skett i muren. Möjligen kan det bero på det ringa djupet på schaktet.

Vid det sydöstra hörnet av kyrkogårdsmuren antogs att någon form av rester efter klockstapeln skulle påträffas. Inte heller här kunde man märka något i schaktet. Kanske berodde det även här på det ringa djupet. Muren öster om kyrkan gav inte heller ifrån sig någon ny information.

Figur 9. Kyrkogårdsmurens ena sydösthörn. Innanför muren låg stenflisorna efter murbygget som ett fyllnadslager. Några spår efter klockstapeln syntes inte (foto U. Alström).

Figur 10. Det östra murpartiet vid schaktningsarbetena (foto U. Alström).

Figur 11. Borrhål nordöst om kyrkan mellan muren och landsvägen (foto U. Alström).

En iakttagelse värt att notera är de borrhål i det berg som går i dagen nordöst om kyrkan utanför muren. Möjligheterna fanns att man här bröt material till muren. Det mest troliga är ändå att berget borttogs på grund av vägen som passerar öster om kyrkan.

Sammanfattning

Under några dagar i augusti 2006 genomfördes en antikvarisk kontroll i samband med schaktningar inför renoweringen av Norrby kyrkas äldsta partier av kyrkogårdsmuren. Renoveringen berörde en sträcka på cirka 150 löpmeter. Några spår efter tidigare murar kunde inte konstateras. Platsen för klockstapelns gav inte heller ifrån sig någon ytterligare information.

Det slutgiltiga utseendet på stenarna gjordes på plats vid byggandet av muren 1785. Stenflisor efter tillhuggningen låg i nästan hela schaktlängden på insidan av muren som ett fyllnadslager. Inga ben eller andra fynd påträffades vid den antikvariska kontrollen.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Gula kartan Sala 11G:88. Skala 1:20 000.

Otryckta källor

Hammarškiöld, R., 2004. Kulturhistorisk karaktäristik – Norrby kyrka. Västerås stift.

Unnerbäck, E., 1960. Redogörelse för iakttagelser gjorda vid Norrby kyrkas restaurering år 1960. ATA Rapport Dnr 002537.

Litteratur

Alström, U., 2004 a. Norrby kyrka. Antikvarisk kontroll. Kulturmiljöavdelningen Rapport A 2004:A37. Västmanlands läns museum. Västerås.

Alström, U., 2004 b. Norrby kyrka II. Antikvarisk kontroll. Kulturmiljöavdelningen rapport A 2004:59. Västmanlands läns museum. Västerås.

Bonnier, A-C., 1987. Kyrkorna berättar. Upplands kyrkor 1250 – 1350. Upplands fornminnesförenings tidskrift 51. Uppsala.

Brillioth, Y., 1946. Svensk kyrkokunskap. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Stockholm.

Dahlby, F., 1963. De heliga tecknens hemlighet. Verbum – Kyrkliga centralförlaget. Stockholm

Deimlin, B., 1995. Den medeltida kyrkoportalens rättshistoriska betydelse. I: Romanik. Arkitektur, skulptur, måleri. Köln.

Englund, E., & Wirdby, K., 2004. Hille kyrkogård. Kulturhistorisk inventering. Läns museet Gävleborg. Gävle.

Ehn, O., 1963. Kyrkbyn i Norrby i gången tid. Särtryck. Salabygdens Fornminnesförenings årsskrift. Sala.

Ferm, O., m.fl. 1994. Det medeltida Sverige 1. Uppland. Fjädrundaland. RAÄ 1994. Stockholm.

Grau, O., 1754. Beskrifning öfver Wästmanland med sina städer, härader och socknar. Nytryck Västmanlands Allehanda 1905. Västerås.

Hammarskog, H., m.fl. 2003. Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm.

Holmbäck, Å., & Wessèn, E., 1933. Svenska landskapslagar. Upplandslagen. Uppsala.

McHugh, J.A. 2006. Lutheranism. I Catholic Encyklopedia. Nätupplagan.

Redelius, G., 1989. Norrby kyrka. Nr. 38 Västerås Stifts Kyrkoberskrivningskommittè. Västerås

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Kulturmiljöavdelningens projektnr:</i>	06075
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-7798-06, 2006-08-01
<i>Undersökningsperiod:</i>	2006-08-16,17,18
<i>Arkeologtimmar:</i>	17 timmar
<i>Exploateringsyta:</i>	Cirka 150 löpmeter schakt
<i>Personal:</i>	Ulf Alström
<i>Belägenhet:</i>	Norrby kyrka
<i>Ekonomisk karta:</i>	11G:88
<i>Koordinatsystem:</i>	Rikets
<i>Koordinater:</i>	X 6645980 Y 1544220
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	7 fotografier, 1 profilritning

